

СТЕНОГРАМА

громадських слухань з обговорення проекту рішення ДІЯРУ щодо продовження терміну експлуатації енергоблоку №1 Южно-Української АЕС

Дата проведення - 18.11.2013 р. м. Южноукраїнськ Миколаївської області

Кількість зареєстрованих учасників – 658 осіб.

Головуюча: голова Державної інспекції ядерного регулювання України Миколайчук О.А.

Секретар: голова Громадської ради при ДІЯРУ Толкачов О.А.

Миколайчук О.А.:

- Доброго дня, шановні добродії! Дякую всім, хто прибув сюди на громадські слухання. На табличці написано, хто я є. Ну, я представляюсь, можливо, не всі бачать – Миколайчук Олена Анатоліївна, голова Держатомрегулювання України.

Проведення громадських слухань для мене перший такий досвід, но я сподіваюсь, що ми нормально все проведемо. Разом з тим, діяльність Держатомрегулювання України проводиться досить відкрито і прозоро для громадськості.

Якщо безпосередньо говорити про предмет сьогоднішніх громадських слухань, про долю подальшої експлуатації першого енергоблоку Южно-Української АЕС, то це питання неодноразово і комплексно, і в різних аспектах розглядалось, наприклад, на відкритих засіданнях колегії, розглядалось і Громадською радою при Держатомрегулювання. Так що це не початок громадського обговорення, але ми сьогодні виходимо на проект рішення, нашого рішення, про внесення змін до ліцензії, які дозволить експлуатувати перший енергоблок на енергетичних рівнях потужності ще 10 років. От, І, віддаючи належне виконанню міжнародним зобов'язань та законодавству України, ми оголосили, власне, громадське обговорення цього проекту рішення з 14 жовтня цього року і ці слухання громадські – це є частина громадського обговорення.

Питання подальшої експлуатації це питання не механічне, це питання нашої оцінки рівня безпеки, це результат того, що Южно-Українською АЕС НАЕК «Енергоатом» виконали певні заходи з підвищення безпеки і це питання ключові. Те, що рівень безпеки має бути не знижений, а, навіть, підвищеним. От. Ми виносимо сьогодні на розгляд проект рішення. До того, як ми розпочали, власне, громадські слухання, я даю можливість також керівникові експлуатуючої організації виступити з певним вступним словом. З вашого дозволу.

Константінов М.І.:

- Дякую, Олено Анатоліївно. Добрый день, уважаемые участники общественных слушаний! Я благодарен всем собравшимся в этом зале за их неравнодушие и активное участие в обсуждении перспектив развития атомной энергетики Украины, в частности, вопросов продления эксплуатации атомных энергоблоков. Более того, люди, которые живут рядом с АЭС и работают на них, лучше всех понимают важность и перспективность этой отрасли, а также необходимость обеспечения безопасной работы атомных энергоблоков.

Главной целью атомной энергетики Украины является максимально эффективное использование существующего потенциала отрасли для обеспечения безопасного производства электроэнергии, что в свою очередь способствует устойчивому развитию экономики страны, повышению качества жизни населения.

Во всем мире топливно-энергетический комплекс является основой экономики и одним из важнейших факторов ее успешного развития. Более 70 стран мира заявили о

намерении развивать ядерную энергетику. Сегодня доля АЭС в структуре мирового производства электроэнергии составляет более 11%.

Всего в мире эксплуатируется 432 атомных энергоблока. Первое место по этому показателю занимает США – более 100 энергоблоков, далее Франция – 58, Россия – 33. Из этих 432 атомных энергоблоков – 134 со сроком эксплуатации более 30 лет. Таким образом, продление сроков эксплуатации атомных энергоблоков является широко распространённой мировой практикой.

Украина эксплуатирует 15 энергоблоков и занимает 10 место в мире по этому показателю, а по установленной мощности наших энергоблоков мы находимся на 7 месте.

Единственным оператором всех действующих атомных электростанций в Украине является НАЭК “Энергоатом”. В состав Компании входят 4 атомные электростанции, на которых эксплуатируется 15 энергоблоков суммарной установленной мощностью около 14000 МВт.

Сегодняшняя модель рынка электроэнергии предусматривает вариант единого оптового покупателя электроэнергии. Все генерирующие компании продают электроэнергию “Энергорынку” по тарифу, установленному Национальным регулятором – НКРЭ - отдельно для каждого вида генерации. Затем он усредняется и дальше с учетом затрат облэнерго продается непосредственно потребителям.

Самая дорогая сегодня в стране – это «зеленая» электроэнергия. В первую очередь, солнечная и ветровая. Тариф же на электроэнергию, вырабатываемую АЭС, является одним из самых низких не только в стране, но и в мире. Таким образом, чем больше в стране будет производиться дешевой электроэнергии, тем ниже будет тариф для конечного потребителя.

Отличительным моментом также является то, что при высоком удельном весе отпуска электроэнергии – порядка 45% в энергетическом балансе страны - генерирующие мощности атомной составляют всего 26% установленных мощностей Украины.

Вы видите, сегодня доля каждой электростанции в общем производстве электроэнергии, и в первую очередь, Южно-Украинской, составляет 16 %.

Южно-Украинский энергокомплекс является основным объектом энергетики юга Украины, которым ежегодно производится 17-20 млрд кВт.ч. Это примерно 10% общей выработки электроэнергии в стране. Производимой здесь электроэнергии достаточно для обеспечения нормальных условий жизнедеятельности Николаевской, Одесской, Херсонской, Кировоградской областей и Автономной республики Крым с общим населением порядка 5 млн человек.

Обновленной Энергетической стратегией на период до 30-го года определена экономическая целесообразность продления срока эксплуатации энергоблоков АЭС. Это обусловлено, в первую очередь, сроками строительства новых энергоблоков, а также их ориентировочной стоимостью. Более того, здесь показана атомная составляющая, но удельная стоимость строительства и тепловых энергоблоков достаточно весома и гораздо больше ориентировочных затрат на продление атомных энергоблоков.

То, что касается первого энергоблока Южно-Украинской АЭС, то суммарные затраты будут порядка 2,4 млрд грн., или 2400 грн за киловатт установленной мощности.

Возраст большинства энергоблоков АЭС Украины превышает 25 лет. Как видно из графика, к 30-летнему рубежу приближаются энергоблоки Запорожской АЭС – первый и второй, и второй энергоблок Южно-Украинской. Продление сроков эксплуатации этих энергоблоков будет для Компании первоочередной задачей в ближайшие несколько лет.

Буквально два слова о дальнейших планах развития атомной энергетики. Обновлённой Энергетической стратегией предусмотрено строительство и ввод в эксплуатацию новых энергоблоков АЭС. По пессимистичному сценарию это 2 ГВт (это два энергоблока на Хмельницкой станции, решение по которым в Украине уже принято), и по базовому сценарию это 5 тысяч МВт установленной мощности.

Решение о строительстве новых энергоблоков необходимо будет принимать в 15-18-х годах, а начать их строительство предполагается с 2022 года. Таким образом, ключевыми направлениями стратегического развития ядерно-энергетического комплекса будут повышение безопасности, продление срока эксплуатации и строительство объектов атомной энергетики.

Выполнение соответствующих мероприятий предусмотрено Комплексной программой повышения уровня безопасности энергоблоков АЭС, которая утверждена Правительством Украины.

Хочу заверить, что повышение безопасности и продление эксплуатации энергоблоков будет осуществляться в строгом соответствии с нормативными и законодательными требованиями. Тем более, что Компания уже имеет положительный опыт продления сроков эксплуатации первого и второго энергоблоков Ровенской АЭС.

Уверен, что весь коллектив “Энергоатома”, понимая важность этой задачи, приложит все усилия для выполнения в сроки запланированных работ по повышению безопасности энергоблоков и продлению их сроков эксплуатации. И эта работа будет выполнена в соответствии с нашими и мировыми стандартами безопасности.

Спасибо за внимание!

Питання з зали:

- Олено Анатолійвно, дозвольте питання по процедурі... (нерозбірливо)

Миколайчук О.А.:

- Ну, ми, власне, зараз тільки приступаємо до громадських слухань...

Питання з зали:

- Вже почалися доповіді, у мене питання по процедурі...

Миколайчук О.А.:

- Доповіді не почалися. Це було вступне слово моє і Микити Ігоровича на його прохання. От. Зараз у нас...

Питання з зали:

- (нерозбірливо)...Буде регламент, порядок денний...

Миколайчук О.А.:

- Так. Безумовно. Зараз, власне, розпочинаються тільки зараз громадські слухання.

Питання з зали:

(нерозбірливо)

Миколайчук О.А.:

- Статус цього заходу - це Держатомрегулювання проводить громадські слухання з, щодо обговорення нашого рішення, щодо прийняття рішення про можливість продовження експлуатації ядерної установки енергоблоку номер один Южно-Української АЕС. Проект рішення та обґрунтовуючі матеріали 14 жовтня були оприлюднені на нашому сайті і також надані всі можливості ознайомитися з ним зацікавленим особам. Для того, щоб ми належним чином провели ці громадські слухання – ми їх проводимо спільно з Громадською радою при Держатомрегулювання і є пропозиція, я буду головувати сама, обрати секретарем громадських слухань голову Громадської ради Толкачова Олексія Анатолійовича.

Чи є заперечення проти цієї кандидатури?

Тоді будемо вважати, що Олексій Анатолійович обраний. Олексій Анатолійовичу, прошу Вас зайняти своє місце. От.

У нас ведеться... для ведення протоколу ведеться аудіозапис та стенограма. От. І я б хотіла оголосити порядок денний.

Хочу сказати, що з початку громадського обговорення ми отримали письмові, шість письмових звернень від громадських організацій, в тому числі п'ять з них містили і прохання включити їх виступи до порядку денного громадських слухань. Для того, щоб забезпечити збалансований розгляд і, відповідаючи на ці запити, ми вирішили тим першим з них, хто звернувся з запитами виступити в підтримку рішення, та як опоненти рішення, надати 10 хвилин в рамках нашого регламенту, іншим – по 5 хвилин.

Порядок денний передбачає: зараз буде до 30 хвилин доповідь замовника проекту рішення, з якою виступить заступник головного інженера по технології, інжинірингу та продовження експлуатації ВП «Южно-Українська АЕС» Кравченко Ігор Вікторович. Потім до 10 хвилин – від Національного екологічного центру України експерт з енергетичної політики Вербицька Тетяна В'ячеславівна і від Українського ядерного товариства почесний президент Українського ядерного товариства Бронніков Володимир Костянтинівич. І після цього до 5 хвилин пропозиції і зауваження і по можливості ми будемо надавати відповіді. Також відповіді будемо надаватись у письмовій формі. Я прошу надавати або в тих, пропозиції і зауваження і запитання на тих формах, які є в ваших папках, які ви отримали при реєстрації. Також, якщо така ваша воля, ви можете в мікрофон усно це робити. Разом з тим, якщо ви це робите через мікрофон, чітко ваше ім'я, прізвище по-батькові та адресу, на яку треба надати письмову відповідь. При необхідності.

Ну, і хотіла б привернути вашу увагу до таких основних проблемних питань, які ми розглядали, готуючи це рішення. Для нас це – вдруге ми розглядаємо питання подальшої експлуатації понад 30 років енергоблоку. Включили питання, які були, безумовно, це те, що має бути проведена комплексна переоцінка, відповідно до тих стандартів, які визначені на міжнародному рівні, в МАГАТЕ, які затверджені в нашому документі. Додатково, до того ж, враховуючи те, що за останній час в світі відбулися певні зміни, відбулася аварія на АЕС Фукусіма, ми провели стрес-тести для всіх енергоблоків. В рамках відповідної ініціативи Європейського Союзу стрес-тести були проведені і для першого енергоблоку Южно-Української АЕС і за стрес-тестами визначені певні заходи. Ці заходи також в обумовленому обсязі мали бути виконані. Ми не просто провели стрес-тести, ми після того брали участь в Європейській ініціативі, до якої приєдналися країни Європейського Союзу, Швейцарія і Україна по партнерській перевірці. Також розробили Національний план дій, який теж пройшов партнерську перевірку для того, щоб наші стандарти, наші підходи до безпеки були не нищими, ніж середньоевропейські. От. Ці питання мають бути, я думаю, висвітленні і в виступі доповідача. От. І є для нас дуже важливими, оскільки ми спираємося в цьому рішенні, власне, на оцінку рівня безпеки енергоблоків, на можливість безпечно працювати в наступні 10 років.

Дякую за вашу увагу і передаю слово замовнику проекту рішення.

Кравченко І.В.:

- Добрый день! Добрый день, уважаемые земляки, добрый день, гости нашего города. Прежде всего хочу поблагодарить вас за то, что нашли время прийти сегодня на эти общественные обсуждения проекта решения и спасибо вам за то, что вы неравнодушны к судьбе атомной энергетики и к нашему первенцу - южно-украинскому блоку №1. Мой доклад будет посвящен тому, как мы шли к сегодняшнему дню, чем обосновывали возможность принятия того решения, проект которого сегодня обсуждаем.

Перед вами заявление, поданное эксплуатирующей организации в соответствии с действующим законодательством, 4 октября в Госатомрегулирование на продление действия лицензии, которая тоже перед вами. В соответствии с законодательством, под

это заявление, к этому заявлению было приложено эксплуатирующей организацией Отчет по переоценке безопасности первого энергоблока.

Об этом отчете. Структуру его вы видите. Он охватывает практически все, что возможно в деятельности атомного энергоблока. Объем этого отчета составляет более 16 тысяч листов. Разрабатывался он при экспертной поддержке Органа ядерной и радиационной безопасности королевства Швеция в соответствии с межправительственным соглашением, которое было заключено между правительством Украины и королевством Швеция в 2008 году. В 2012 году Проект по переоценке безопасности Южно-Украинского энергоблока №1 получил очень высокую оценку после специальной проверки комиссии правительства Швеции своих, своего шведского инспектората в этом проекте.

По отчету. Всего в нем 14 разделов, результаты которого, которых сводятся в Комплексный анализ безопасности. Перед вами выводы по Комплексному анализу безопасности, которые мы представили на рассмотрение в Госатомрегулирование. В частности, там сказано, что уровень безопасности первого энергоблока не ниже установленного в действующих нормах и правилах по ядерной и радиационной безопасности. Частота, вероятностная частота тяжелого повреждения активной зоны менее десять в минус четвертой события в год, частота предельного активно выброса радиоактивных веществ в окружающую среду менее десять в минус пятой события в год.

Ну, и на основании того, что планируемые оргтехмероприятия на последующие годы позволят обеспечить улучшение дальнейшее показателей безопасности и учитывая результаты прогнозирования технического состояния, прежде всего, корпуса реактора, защитной оболочки, систем, важных для безопасности т.д., мы предложили установить новый срок эксплуатации энергоблока №1 ОП ЮУАЭС 10 лет от даты окончания проектного срока, т.е. до 2.12.2023 года с условием выполнения комплекса мероприятий по повышению безопасности в соответствии с графиком и своевременного выполнения в дальнейшем Программы управления старением энергоблоков.

Как же был получен этот результат? Вот перед вами блок-схема продления срока эксплуатации, которая в соответствии с действующими нормативными документами установлена у нас, в Европе и практически во всех странах мира, которые этим занимаются. Т.е. для того, чтобы продлить срок эксплуатации, переоформить лицензию необходимо после принятия решения о целесообразности этого выполнить оценку технического состояния всего оборудования, важного для безопасности, провести квалификацию оборудования, зданий и сооружений, важных для безопасности, выполнить соответствующий комплекс мероприятий по повышению безопасности, т.е. по приведению состояния энергоблока к уровню действующих современных норм и правил и все это свести в Отчет по переоценке безопасности, подать заявление и приложить Отчет по переоценке безопасности для продления лицензии.

Вот так очень коротко и быстро о том, ну, долгом достаточно пути в несколько лет, которые мы прошли до сегодняшнего дня.

Так, непосредственно об оценке технического состояния. Пока здесь иллюстрирующие слайды листают, я их комментировать не буду, они достаточно понятны. Что в итоге. Мы оценили техническое состояние всего нашего оборудования, кабельного хозяйства, зданий, сооружений по..., для важного для безопасности оборудования и в итоге получили по результатам оценки технического состояния, подали в ГИЯРУ, что ресурс основного оборудования, зданий и сооружений имеет достаточный запас для продолжения безопасной эксплуатации энергоблока.

В предыдущих общественных слушаниях, которые были вот в прошлом году в ноябре месяце, в районах нашей области, у нас в городе, часто задавали вопрос: ну, зачем продлевать старые, если, может быть, лучше новые построить там и т.д.? Ну, насчет старого, вот, перед вами результаты оценки техсостояния оборудования энергоблока и по ним видно, что выработка ресурса составила по основному оборудованию от 25-33%, ну и

до 50-ти. Т.е, когда оборудование проектировалось, здания, сооружения, оборудование проектировалось, тогда закладывались очень большие консервативные запасы и сейчас, имея опыт эксплуатации уже достаточно большой, имея возможности новые технические, мы смогли оценить, сколько же на самом деле заложено ресурса в нашем оборудовании, зданиях и сооружениях. Вот перед вами результат этот. Т.е, мы оценили техсостояние, подали результаты в Госатомрегулирование. Госатомрегулирование эти результаты принял.

Следующий блок вопросов – это квалификация. Квалификация – это процесс подтверждения работоспособности оборудования, зданий и сооружений, важных для безопасности, в экстремальных условиях внешних и внутренних воздействий, и в т.ч. сейсмических. Мы первыми среди всех АЭС Украины провели инструментальные наблюдения по уточнению сейсмостойкости... ой, по уточнению сейсмичности нашей площадки с помощью современной сейсмологической цифровой техники. Работали у нас специалисты института геофизики Академии наук Украины. Вот перед вами схема размещения сейсмостанции и сейсмопунктов, на которых проводились и проводятся наблюдения за сейсмичностью нашей площадки. В результате мы получили значение, равное 0,093 g. Это значение... к этому значению, которое мы представили в ГИЯРУ, он с присущей ему гуманностью добавил к этой цифре 30%, что выше, чем требует МАГАТЭ на 20% и выше фактически полученного значения, как я уже сказал, на 30. Ну, в итоге мы реализовывали мероприятия и доказывали значение 0,12 g для нашей площадки. Вот.

Что это практически означает? Вот перед вами в таблице полученные результаты по оценке запасов сейсмостойкости оборудования, трубопроводов, зданий, сооружений, находящихся на площадке ЮУАЭС. Источник сейсмичности нашей площадки – это так называемая зона Вранча, которая находится в районе Венгрии и Румынии. Т.е, мы ловим только доходящие оттуда отзвуки землетрясений. Ну, например, последнее землетрясение в Румынии, которое было с магнитудой 5,3 бала на глубине 130 км, к нам дошло только в размере от 0 до 1 балла, и уровень ускорения на грунте был 0,009 g. Всего на всего. Т.е., то, что выдерживает, фактически доказано выдерживает наше оборудование, здания и сооружения, это вот 0,15–0,25 g – это фактически означает, что в зоне Вранча, т.е., там, в Европе, практически ничего живого нет, там землетрясение какое-то совершенно невероятной силы происходит.

Ну, итоги квалификации перед вами. Квалифицировано все оборудование, важное для безопасности, здания и сооружения как на условия сейсмических воздействий, так и на жесткие условия окружения. Вот фотографии, иллюстрирующие те, некоторые из тех мероприятий, которые мы выполнили по антисейсмическому раскреплению.

Следующий самый большой, самый дорогостоящий и самый тяжелый блок мероприятий – это мероприятия по повышению безопасности. Они выполняются в соответствии с Комплексной (сводной) программой по повышению безопасности. Это большая программа со сроком исполнения в 2011 по 17 годы. Состоит она из всех остатков бывших ранее программ, из мероприятий, которые связаны с приведением к требованиям новых правил, из выводов по проекту МАГАТЭ-Евросоюз-Украина, из результатов отчетов по анализу безопасности, из результатов обследования оборудования, выработавшего ресурс, из результатов Программы квалификации оборудования и из уроков Фукусимы, которые выразились в стресс-тестах и тоже вошли в программу как раз во время, когда мы уже заканчивали все мероприятия по продлению срока эксплуатации энергоблока.

Здесь вот на этом слайде и на следующем показано, сколько на самом деле систем, оборудования тепломеханического и управляющего было заменено в ходе реализации Программы повышения безопасности. Ну, пока идет иллюстрация, я комментировать эти слайды не буду. Скажу, что повышение безопасности атомных электростанций Советского еще Союза и затем Украины началось, конечно же, не в 2006 году, не в 2011 году. Этот процесс был начат практически сразу после пуска блоков и продолжается

постоянно. На тех слайдах, на которые я обратил ваше внимание, было видно, что модернизированы только за период вот с 2006 по 13-й год практически всё на блоке. Это, как я уже говорил, и тепломеханическое оборудование, и управляющие системы. За эти годы мы установили на энергоблоке №1 все, что есть в нашей отрасли самого современного, надежного и качественного. Я имею ввиду, когда говорю в нашей отрасли, это означает, что это не только производство, оборудование, там скажем, производства украинского, но и европейского, и американского. В общем, для повышения безопасности было использовано все, что возможно, самое передовое в мире.

До 2013 года на модернизацию первого энергоблока АЭС было израсходовано около 2 млрд грн. В текущем году, 2013-м, - еще более миллиарда.

На энергоблоке №1 в ППР-2013, т.е., вот в тот планово-предупредительный ремонт, который продолжается вот до сих пор и заканчивается в конце ноября, работало более 1000 человек привлеченного персонала подрядных организаций. Для как бы наглядной такой иллюстрации того, что было сделано, скажу только цифры по кабелю, который мы заменили. Демонтировали около полутора тысяч километров кабеля, смонтировали более 1000 км кабеля. Этот кабель, если проложить по территории Украины, то можно от Ужгорода до Луганска и обратно его выложить.

Каждый этап этой работы по повышению безопасности, каждое наше мероприятие выполненное проводилось ну, в строгом соответствии с нашими нормативными документами под постоянным контролем ГИЯРУ и результаты, естественно, все были тоже представлены в ГИЯРУ в составе вот этого блока, о котором я сказал.

Ну, еще вот несколько слов о влиянии Южно-Украинской АЭС на население и окружающую среду. Ну, перед вами на этой диаграммке показано, что из всего, что разрешают нормы радиационной безопасности Украины в части воздействия на человека, 95% - это бытовое облучение, т.е., ну, например, это флюорография, рентгеновские обследования, там, полеты на самолете и т.д. И только 5% разрешается воздействие от атомной энергетики за счет всех ее выбросов и сбросов. Т.е, это предел, предельно допустимый уровень из расчета НРБУ, что не повлияет на здоровье человека.

Ну, коротко о результатах радиационного контроля доз, выбросов и сбросов с Южно-Украинской АЭС. Перед вами среднее, значение среднегодовой дозы в зоне наблюдения ЮУАЭС. Та среднегодовая доза в зоне наблюдения, которая наверху, она из того, что эти значения вот настолько высоки в тех местах, где серо-розовые граниты выходят к поверхности близко, там вот это среднегодовая доза повыше. А в остальном вот те значения, которые вы видите внизу, - это то, что измерено за все время эксплуатации Южно-Украинской АЭС до нынешнего времени. Вверху, еще раз, это та, которая была до пуска.

Ну, перед вами на слайде – это то, что мы контролируем. На следующем слайде – это, где расположены наши посты, т.е., где проводится контроль. Дальше. Ну, дальше вот значение мощности эквивалентной дозы в зоне наблюдения. Здесь показано то, что наша аппаратура фиксирует ежедневно и тот пик, который был зафиксирован при аварии на Чернобыльской АЭС. Т.е, эта аппаратура улавливает.

Дальше вот хочу обратить внимание ваше на то, что вот на следующих слайдах, где будет допустимые, вернее, не допустимые, а динамика изменения концентрации радионуклидов. Здесь хочу сказать, что текущие значения находятся на пределе чувствительности аппаратуры. Аппаратура зафиксировала аварию на ЧАЭС, аппаратура зафиксировала отголоски аварии на АЭС Фукусима, как вы видите. Но значения те, которые текущие, и те, которые зафиксированы, они в десятки тысяч раз ниже тех допустимых значений, которые безопасны для здоровья человека, населения, ну, персонала, населения и безопасны для окружающей среды.

Дальше здесь схема отбора проб воды в нашей реке Южный Буг. Здесь то же самое там диаграммы по содержанию радионуклидов в сбросах, т.е., в контрольных точках в реке, в воде реки Южный Буг.

Ну и так вот из приведенных диаграмм наглядно видно, что значение измеренных в соответствии с НРБУ параметров находятся, как я уже говорил, на пределе чувствительности аппаратуры и в тысячи раз ниже допустимых, которые обеспечивают непревышение тех самых 5%, о которых я говорил в начале этого раздела.

Ну, понятно, что весь этот контроль находится под постоянным круглосуточным вниманием ГИЯРУ и как каждая цифра там, в этих диаграммах, она абсолютно прозрачна, абсолютно всегда видно. И за все годы эксплуатации Южно-Украинкой АЭС не были достигнуты не только допустимые уровни, но даже и административно-технологические, которые установлены консервативно нами внутри эксплуатирующей организации.

Несколько слов об обеспечении аварийной готовности. Ну, понятно, что атомная электростанция – потенциально опасный объект. Поэтому мы постоянно поддерживаем необходимый уровень аварийной готовности персонала и готовности технических средств. Вот перед вами фото, иллюстрирующее обучение персонала, тренировки на полномасштабных тренажерах и тренировки по аварийным процедурам. У нас, в соответствии с требованиями наших нормативных документов, имеется внутренний кризисный центр, внешний кризисный центр и защитные сооружения на территории АЭС. Все эти сооружения поддерживаются в постоянной готовности, в порядке.

Отдельно хотел сказать о том, о чем вот уже говорила Елена Анатольевна, что после аварии на АЭС Фукусима, в апреле-мае 2011 года, была проведена внеочередная проверка состояния безопасности всех АЭС Украины. Ну, не только Украины, была такая же проверка проведена и в Европе, и в России, и на всех АЭС мира. Проверка эта европейскими экспертами проводилась на, для Украины на примере Южно-Украинского энергоблока №1. Выводы в целом были положительными. Но были выявлены и области для улучшения. Проведенный анализ показал необходимость дополнить нашу Комплексную (сводную) программу повышения безопасности несколькими мероприятиями, что и было сделано. И на текущую дату практически все они реализованы, закуплена специальная техника, вот перед вами примеры на слайдах, обучен персонал, дополнены аварийные процедуры, проведен комплекс тренировок и испытаний и под непосредственным контролем и по документам, одобренным Госатомрегулированием.

Ну, несколько слов еще по обращению с радиоактивными отходами. По итогам, ну, по опыту прошлых слушаний задавались такие вопросы. Обращение с радиоактивными отходами тоже входит в состав переоценки безопасности, поэтому, что хотелось бы здесь сказать специально. Вы видите перед вами слайды, которые показывают, как этот процесс на блок-схеме как этот процесс организован, как выглядят наши хранилища, как выглядит специальная техника, которой мы, с помощью которой мы обращаемся с радиоактивными отходами. Я же хотел сказать здесь следующее, что работа по сокращению поступления жидких радиоактивных отходов и твердых радиоактивных отходов – это предмет нашей постоянной заботы. Мы ей занимаемся упорно и непрерывно и ежедневно. Ежедневно контролируем это и ежедневно вводим мероприятия, которые позволяют нам снижать количество этих радиоактивных отходов. На этих двух диаграммах вы видите динамику поступления жидких, динамику поступления твердых радиоактивных отходов. Ну, и результат, который мы имеем на сегодня, - имеющихся объемов стационарных хранилищ достаточно для продолжения срока эксплуатации как первого энергоблока, так и АЭС в целом. Вот для всей АЭС емкостей, котор..., свободных емкостей в хранилищах радиоактивных отходов хватит на очень много еще лет.

Ну, итак, выводы государственной экспертизы Отчета по переоценке безопасности. Отчет был подвергнут, конечно же, государственной экспертизе в соответствии с законодательством. Вот выводы перед вами. Материалы отчета соответствуют нормативным документам. Материалами отчета подтверждена готовность эксплуатирующей организации обеспечить при эксплуатации энергоблока №1 в сверхпроектный период защиту персонала, населения и окружающей природной среды в

соответствии с требованиями действующих норм, правил и стандартов по ядерной и радиационной безопасности.

В соответствии, опять же с нашим законодательством и нормативно-техническими документами, в период с 7 октября по 10 октября комиссия Госатомрегулирования Украины под председательством Первого заместителя Председателя – Главного госинспектора по ядерной и радиационной безопасности Гашева Михаила Хазреталиевича провела комплексное инспекционное обследование готовности НАЭК «Энергоатом» к продлению осуществления деятельности на этапе жизненного цикла «эксплуатация ядерной установки» по эксплуатации блока-1 ЮУАЭС в сверхпроектный срок.

В комиссии принимали участие представители Государственной службы Украины по чрезвычайным ситуациям, Государственной экологической инспекции Украины, Государственной службы горного надзора и промышленной безопасности Украины, Министерства внутренних дел, Государственной санитарно-эпидемиологической службы Украины. И по результатам обследования выдан акт, в котором констатировано следующее:

- предоставленные НАЭК «Энергоатом» документы для внесения изменений (переоформления) лицензии на право осуществления деятельности на этапе жизненного цикла «эксплуатация ядерной установки» являются полными, достоверными и отображают фактическое состояние дел;

- на момент проверки ГП НАЭК «Энергоатом» и ОП «Южно-Украинская АЭС» имеет все условия для возможности продления заявленной деятельности по эксплуатации энергоблока №1 ЮУАЭС в сверхпроектный срок.

Ну, и наконец, проект решения ГИЯРУ о возможности продления эксплуатации ядерной установки блока-1 ЮУАЭС. Вот состав проекта решения.

Первое. Считать возможным дальнейшую эксплуатацию энергоблока №1 ЮУАЭС на обозначенных в проекте уровнях мощности, включая энергетический уровень, до 2 декабря 2023 года.

И второе. Переоформить лицензию на проведение деятельности, на деятельность эксплуатирующей организации ДП НАЭК «Энергоатом» на этапе жизненного цикла «эксплуатация ядерных установок ЮУАЭС» в связи с внесенным в лицензию изменением соответственно пункту №1 настоящего проекта решения.

Ну, и в заключении хочу сказать, что мы, Южно-Украинская АЭС, вот уже 30 лет дарим вам свет и тепло, ну, можно считать, что дарим по этому тарифу, ну, свет и тепло, полученные безопасным образом. Готовы продолжать это и далее. А своим первым энергоблоком мы просто гордимся. Нам не стыдно смотреть вам в глаза. Мы сделали очень много. Хотелось бы, чтобы следующие энергоблоки, которые будут продлеваться, сделали больше, чем мы. Спасибо за внимание.

Миколайчук О.М.:

- Дякую, Ігор Вікторович. Ну, і зараз, відповідно до порядку денного, я пропоную заслухати виступ експерта з енергетичної політики Національного екологічного центру України Вербицької Тетяни В'ячеславівни. Тетяно В'ячеславівно, ви є? Будь ласка, проходите.

Вербицька Т. В.:

- Доброго дня ще раз. Національний екологічний центр намагався також оцінити, наскільки безпечна буде робота енергоблоку №1 Южно-Української електростанції, якщо продовжити термін його роботи на 10 років? І ми провели оцінку, власне, того документа, на основі якого Держатомрегулювання приймає своє рішення щодо подальшої роботи – це комплексна (зведена) програма періодичної переоцінки безпеки. Нам допомагав у цьому експерт, який працює в атомній галузі, який навчався спеціально за фа..., фахівець у цій сфері.

І який висновок ми зробили? Це висновок є таким, що енергоблок, власне, не відповідає належному рівню безпеки міжнародному та національному. Давайте розглянемо саме, в чому ж недопрацювання «Енергоатому».

В тому звіті, який було надано на розгляд громадськості, була подана інформація лише в... загальна. Не було подано інформації по кожному з факторів безпеки. Тобто, звіт містить 14 факторів безпеки, там були оприлюднені лише висновки. Самі акти оприлюднені і надані на розгляд і оцінку громадськості, не було.

Крім того, при порівнянні стану енергоблоку і його безпеки до нормативних актів, ці акти були взяті до уваги лише ті, які діяли станом на початок 12-го року. Тобто, на 1 січня 12-го року. З того часу, зокрема, в серпні 2013-го, вийшли нові новітні нормативні документи, відповідно до яких не було зроблено порівняння.

У 2009 році на енергоблоці діяла місія МАГАТЕ. Було розроблено перелік заходів, які були також включені в комплексну програму періодичної переоцінки безпеки, і станом на 14 жовтня цього року, на коли було оприлюднене, оприлюднені матеріали, 54 таких заходи виконано не було. Зокрема, не було завершено роботу по встановленню дизель-генераторів. Це, як ми знаємо, дуже важлива система. У разі знеструмлення енергоблоку реактору для відводу теплоносія необхідні ці установки. Їх встановлення завершено не було.

Крім того, не було запроваджено систему по управлінню важкими аваріями. Це, зокрема, загалом таких заходів 54. Також до комплексної програми періодичної переоцінки безпеки було включено додаткові заходи з підвищення безпеки. Серед них, наприклад, такі як система, встановлення системи контролю корпусу реактора зсередини. Вона не була встановлена. 30 заходів по... таких заходів по підвищенню безпеки також встановлено не було.

Крім того, були включені до програми підвищення безпеки заходи, розроблені... це рекомендації після аварії на Фукусімі. Ці заходи не були... не всі ці заходи були виконані в повній мірі. Також я хочу сказати про те, що це питання вже розглядається вдруге, як сказала Олена Анатоліївна. На минулому засіданні відкритому засіданні колеги ДІЯРУ 20 грудня вийшла постанова, в якій було зазначено перелік заходів, власне, які не були виконані, і чому ДІЯРУ відмовило минулого року у продовженні терміну експлуатації. В них було зазначено чіткий перелік, це 43 заходи, над якими було написано, що Держатомрегулювання не може розглядати повторно це рішення, якщо ці заходи – 43 – не будуть виконані.

Що маємо на сьогодні? На сьогодні 38 з цих заходів виконано теж не було. Причому, 13 із них, про 13 із них немає інформації, коли «Енергоатом» планує закінчити виконання цих заходів.

Що маємо по циклам розхолоджуваль. Як знаємо, корпус реактора – це критичний елемент, який не підлягає заміні. Є інженерна оцінка, що кількість, критична кількість циклів розхолоджуваль - це 90 для цього саме реактора, який є, власне, малої серії, про це я скажу пізніше. Наразі вже досягнуто кількість 91. 91 цикл розхолоджуваль. Тобто, це по інформації «Енергоатома» у звіті, де ця цифра зазначена, що при допустимій кількості циклів розхолоджуваль 90 на сьогодні маємо 91. Тобто, ця кількість вже перевищена.

Крім того, перевищена кількість, в порівнянні з очікуваний, по... по ро... по роздільному гідро... Я перепрошую, тому що власне документ «Енергоатома» російською мовою. У нас відповідно законодавства всі документи мають бути українською. Тому я зачитаю російською, щоб не ламати язик - раздельное гидроиспытание по первому контуру... Це технічний термін, але я... да... це теж якби наше зауваження, що документація «Енергоатома» не є на державній мові, не була розроблена.

Про дешеву атомну енергію. На реалізацію заходів з підвищення безпеки треба багато коштів. Постановою, постановою Кабінету Міністрів України від 4 вересня цього року було підвищено саме фінансування цих заходів і потреба у коштах, ті, які закладені в тариф на електроенергію, це майже 3 млрд грн. Проте, на сьогодні «Енергоатому» вдалося

лише відкласти майже 727 мільйонів. Що, про що це каже? Це каже про те, що «Енергоатом» не в змозі виконати всіх тих заходів з підвищення безпеки... з підвищення безпеки і не може забезпечити безпечної роботи енергоблоку через брак коштів.

Крім того, як, мабуть, всім відомо, було оприлюднено фінансовий звіт «Енергоатома». За 9 місяців компанія понесла чистого збитку майже в 4,7 млрд грн. Тобто, не лише те, що в тариф не закладені кошти на підвищення безпеки і «Енергоатом» неспроможний забезпечити безпечної роботи енергоблоку, він іще і збиткова компанія.

Також у цій постанові, про яку я вже говорила, від вересня цього року, йдеться... зазначено, що не лише кошти ті, які мають бути передбачені в тарифі на підвищення безпеки, також це кошти європейських банків, зокрема, банку ЄБРР. На всю дію програми необхідно забезпечити фінансування у розмірі 600 млн євро. Проте, цей банк висуває певні вимоги до «Енергоатому», які на сьогоднішній день також виконані не були. Зокрема, однією з вимог це є підвищення тарифу на атомну енергію. 22 копійки – це те, що маємо на сьогодні. Але на 13-й рік вимогами ЄБРР є тариф у розмірі 42 копійок. Тобто, робимо висновок про те, що кошти на підвищення безпеки надані ще не були. Причому, там певна програма, певний зріст цього тарифу іде. Якщо подивиться, то от у 15-му році, зокрема, тариф має бути вже 46 копійок, у 20-му – 54,4. Тобто, атомна енергія вона не є найдешевшою. А найдешевшою, якщо зараз представники «Енергоатома» кажуть, що вона найдешевша, це, власне тому, що вона не покриває всіх витрат на поводження з радіоактивними відходами, не покриває витрат на поводження з відпрацьованим ядерним паливом. Крім того, в нас не розроблено, що робити з цим паливом, куди його складати, як переробляти, як утилізувати. Навіть на Запорізькій станції, яка є найбільш модерною, якщо можна так сказати, ще не встановлено установка по утилізації радіоактивних відходів. Вона там має бути встановлена першою. Тобто, на Южно-Українській атомній електростанції цієї установки теж немає.

Відповідно закону України і нормативним документам, «Енергоатом» за півтора роки до закінчення терміну дії ліцензії мав розробити план виведення енергоблоку реакторної установки з експлуатації. Але цього зроблено не було. Тому що в нас є офіційна відповідь регулятора атомного про те, що всі зусилля «Енергоатом» спрямував на продовження терміну експлуатації. І, власне, не спромігся зробити цей документ, який має бути розроблений відповідно вимог закону України.

Що ж буде, якщо ми проігноруємо невиконані заходи, проігноруємо недофінансування атомної галузі, яка може призвести до виникнення аварії. Тому що, як бачимо, дуже багато дійсно важливих технічних заходів по корпусу реактора, по безпеці, по кваліфікації персоналу не були виконані. Тобто, що станеться крім того, що може статися аварія, як ми знаємо. Що буде порушено? А буде порушено Закон України «Про використання ядерної енергії» та вимоги, загальні вимоги до експлуатації енергоблоків атомних електростанцій в понадпроектний термін по результатам виконання періодичної переоцінки безпеки. І порушення це буде саме в тому, що в цих документах зазначено, що якщо «Енергоатом», експлуатуюча організація, неспроможна забезпечити безпечної роботи ядерної установки, то така ядерна установка має бути виведена з експлуатації. Тобто, приймаючи рішення про подальшу роботу, ми порушимо ці закони, Держатомрегулювання, я маю на увазі, порушить ці закони і візьме на себе, мабуть, відповідальність про те, що бло... енергоблок може працювати над... по... далі ще 10 років без необхідних вимог по безпеці.

І що сталося? В нас є такий досвід уже сьогодні, про це йшлося, про продовження терміну експлуатації двох рівненських енергоблоків з іншими ректорами, що дуже важливо, бо там реактори ВВЕР-440, а не ВВЕР тисяча триста два, який є малої серії і на якому проблемою є те, що на ньому немає достатньої системи безпеки. Власне, це і є цей реактор... чому вважається несерійним. Тому що його небагато в експлуатації є і по ньому невеликий досвід, насправді, і по продовженню терміну експлуатації також.

То що ж, що сталося на рівненських енергоблоках? Коли «Енергоатом» отримав дозвіл на подальшу роботу, ті заходи, які не були виконані на момент прийняття рішення, вони не виконані і на сьогодні. І у звітах «Енергоатома» йдеться про те, що ці заходи вже перестали бути необхідними по підвищенню безпеки і для продовження терміну експлуатації. Хоча до цього зазначалося, що ці заходи є вкрай важливими і необхідними саме для прийняття рішення по продовженню. Тобто, приймаючи рішення про подальшу роботу енергоблоку №1 Южно-Української атомної електростанції Держатомрегулювання позбавляє себе важелів впливу на «Енергоатом», за допомогою яких ця установа може контролювати виконання всіх заходів в терміни, якісно і належним чином.

То яке ж рішення маємо на сьогодні? Беручи до уваги, що ядерна установка може бути виведена з експлуатації лише при наявності плану виведення з експлуатації, який, як я вже зазначила, розроблено не було. Розглянуті альтернативні рішення - це в нас лише будівництво нових енергоблоків. Хоча хочу сказати вам, що в Україні немає дефіциту електричної енергії. Коефіцієнт використання корисної потужності атомних енергоблоків сягає 70 відсотків. В той час як цей коефіцієнт в інших країнах світу сягає 90 і більше відсотків. Тобто, ми не використовуємо навіть ті потужності, які встановлені, які є, які діють, які ми можемо використовувати більш ефективно. І навіть наразі, коли на Южно-Українській станції два блоки не працює, ми не відчуваємо з вами потреби якоїсь додаткової електроенергії, в нас не вимикається світло. Була ситуація, коли взимку 5 енергоблоків-тисячників не працювали. І ні в кого з нас не було проблем з вимкнення лампочок, холодильників, чи взагалі якихось... Ми не почували себе некомфортно.

Тобто, що ми можемо зробити на сьогодні? На сьогодні ми можемо лише відкласти прийняття рішення про подальшу роботу. Тому, що приймати рішення на зараз ми не вважаємо можливим. Це неможливо зробити через невиконання всіх отих вимог, про які я зазначала. І немає плану виведення з експлуатації. Тобто рішення про подальшу роботу необхідно відкласти.

І наступний слайд – це мої реквізити, будь-ласка.

Миколайчук О.А.:

- Дякуємо Тетяно В'ячеславівно. Ви у нас сильно перебрали регламент, але ми вас вислухали до кінця. От. Низка питань, які ви піднімали, вони, скажем так, не відповідають дійсності, але, я думаю, що ми потім все це прокоментуємо. Давайте заслухаємо ще, у нас досить багато бажаючих виступити. От. І прошу всіх дотримуватись регламенту.

Наступний - 10 хвилин - Бронніков Володимир Костянтинович від Українського Ядерного товариства. Будь ласка, Володимире Костянтинович.

Бронніков В.К.:

- Добрый день, все присутствующие. Добрый день комиссии Государственной инспекции по ядерному регулированию, которая сегодня вынесла на общественное обсуждение эту задачу, как принятие решения о продлении срока эксплуатации. Я думаю, из сегодняшних докладов, которые здесь прозвучали даже, исходя из того, что прозвучало эмоционально второе сообщение, ясно, что сейчас блок №1 Южно-Украинской АЭС приведен в состояние гораздо более безопасное, чем он вводился в эксплуатацию 30 лет назад. Когда 30 лет назад принимали решение, что срок эксплуатации именно эти 30 лет, то надо понимать, исходили из того, что знаний и опыта по работе таких сложных установок, как атомный блок, не было. Не было знаний и понимания, как работает реактор в этих условиях, как работает другое оборудование. Именно поэтому здесь и прозвучало, что сразу после ввода блока в эксплуатацию шла непрерывная работа по его совершенствованию, по приведению его к тем нормативам безопасности, которые у нас все эти годы были и все эти годы они менялись. И, естественно, эта цифра эта была взята с большим запасом, с большим консерватизмом, и сейчас, когда мы получили знания, когда

мы провели квалификацию всего важного для безопасности оборудования, и это было показано здесь в докладе Кравченко, мы видим, что, если переходить к ресурсу, то ресурс основного оборудования не использован еще и на 50 лет. Поэтому я так считаю, что в решение о принятии продлении сроков эксплуатации, а точнее, о выдаче лицензии на следующий 10-летний срок эксплуатации должно быть сказано, что, в принципе, та квалификация, которая есть, позволяет считать, что ресурс основного оборудования не менее еще на 30 лет.

В атомной энергетике широко применяется... Кстати, продление срока эксплуатации и срока, такой срок эксплуатации в Европе он не широко применяется. Обычная практика: каждые 10 лет осуществляется переоценка безопасности, которая анализируется экспертами регулирующих организаций и лицензия на эту эксплуатацию продлевается или не продлевается до тех пор, пока блок не будет приведен в состояние, соответствующее нормативным требованиям того или иного государства, эксплуатирующее атомные станции. Кстати, все европейские комиссии, которые у нас работали, они подтверждают, что блоки Украины соответствуют национальным нормативам по безопасности, а те мероприятия, которые проводятся, они позволяют, как бы, оценить тенденцию, что мы идем выше того уровня безопасности, который национально зарегулирован и этот минимальный уровень, а мы всегда находимся выше него.

Я хотел бы остановиться на одной теме. В атомной энергетике широко применяется принцип разумной достаточности. Нижний его порог определяется национальными нормами безопасности. Бывает, что инженеры закладывают более высокий уровень безопасности и зачастую вкладывают средства, не добиваясь повышения реальной безопасности. Мне представляется, что вот те сверхнормативы, которые заложены в сейсмике, они заставили нас с вами, или те требования по сейсмике, которые выдвинули южно-украинскому блоку южно-украинской площадки, они нас заставили вытащить из кармана потребителей электроэнергии сотни миллионов, для того, чтобы показать, что наше оборудование, наши блоки соответствуют и этим завышенным требованиям. Ну не будет в Европе, на Украине 8-9 балльных японских землетрясений ни в ближайшие 10 тысяч лет ни в те 10 тысяч лет, которые мы прошли. И реальную безопасность блоков это требование не превышает, хотя мы должны отметить, что Южно-Украинская станция все оборудование привела на блоке первом к этому уровню.

Что бы еще хотелось нам сказать? Что работа, я думаю, все, кто ознакомится подробно с теми материалами, которые сегодня были в раздаточных, и особенно в (неразборчиво) проведена огромная инженерная работа и показана вся жизнь атомного блока в течение этих 30 лет, все изменения в оборудовании, все изменения в системах измерения, которые были проведены. Если посмотреть то заключение, которое сделал Центр ядерной и радиационной безопасности, то это заключение подписали 25 экспертов высшей квалификации, приложив к нему, к каждому заключению, к каждой подписи свои обосновывающие материалы, свои выводы и свой анализ того, что проделано станцией. И мы должны понимать, что это, действительно, квалифицированные эксперты, которые действуют и работают в Украине. Кроме того, над работой по повышению уровня безопасности первого блока, по оценке реального ресурса оборудования первого блока работал многотысячный коллектив Южно-Украинской атомной станции, который является такими же великолепными специалистами, которые они показали за все предыдущие 30 лет. И я должен что сказать, что эти специалисты своей уникальной работой подтвердили уникальное умение квалифицировать техническое состояние оборудования. Коллектив научился управлять его старением! Что чрезвычайно важно и это уникальный коллектив. И задача компании сохранить и поддержать этих людей, что повысит надежность и безопасность электрообеспечения Украины.

И в заключение я хотел бы сказать, что атомная энергетика - единственная отрасль, которая показывает полностью проблемы, в том числе его хоста, и занимается работой по

снятию с эксплуатации, по переработке радиоактивных отходов здесь, которые есть, с тем, чтобы нашему поколению не было никаких проблем. Все нерешенные вопросы, которые предстоит решить Украине, принявшей решение, о том, что атомная энергетика является базовой в электроэнергетике Украины, мы будем решать совместно, и к 17-му году, как показано и как требует законодательство по обращению с радиоактивными отходами, эти вопросы будут решены и план действий по этому есть. Поэтому Ядерное общество приветствует ту работу и гордится той работой, которая выполнена на первом блоке Южно-Украинской станции и считает что, это, такие работы как раз и подтверждают научно-инженерный интеллектуальные возможности – интеллектуальные способности Украины – управлять сложными техническими процессами, которыми является атомная энергетика.

У меня все. Спасибо. Я, по-моему, уложился.

Миколайчук. О.А.:

- Дякую, Володимир Костянтинівич, питання що...

Вігуки з зали нерозбірливо.

Миколайчук. О.А.:

- ...Питання, що ви піднімали, ми на них теж в кінці надамо свої відповіді. Тут вам передали питання, я просто не знаю чи...

Вігуки з зали нерозбірливо.

Миколайчук. О.А.:

- ...Ну, це питання до одного з виступаючих, власне, це...

Вігуки з зали нерозбірливо.

Миколайчук. О.А.:

- От. Я Володимир Костянтинівичу передам їх...

Вігуки з зали нерозбірливо.

Миколайчук. О.А.:

- Володимир Костянтинівич, якщо Ви..., будь ласка...

Бронніков В.К.:

- Первый блок Южно-Украинской АЭС был первым этой серии, первым «миллионником» был Нововоронежский блок. Он был в единственном экземпляре, а «миллионником» это был первый Южно-Украинский блок. И конечно, когда разрабатывалось в те времена, атомная энергетика, все шло, как тогда инженеры говорили, с ватмана, с листа, работали конструкторы, отрабатывались технологические схемы и многого не знали. Создавались новые материалы, новые свойства металлов, новые технологии испытания этих блоков. И первый южно-украинский блок сделал чрезвычайно много для того, чтобы «миллионники» стали базовым реактором в энергообеспечении, в том числе и Украины.

Вігуки з зали:

- Зачитайте, будь-ласка, запитання...

Бронніков В.К.:

- Як на експлуатацію відреагує корпус реактора...флюенс?

Показано, що корпус реактора має.. исчерпав ресурс 30 процентів, в том числі... или 33 процента, по-моєму. В том числі учивався и флюенс. Над задачею оцнки состояния корпуса реактора работали лучшие инженеры и хмельни... и Чехии, и, естественно, конструктора, разработчики корпуса реактора. Они дали такую оценку, с которой эксперты согласились. Эксперты, я еще раз под..., квалифицированные и сертифицированные на эту работу, имеющие соответствующие лицензии. У нас нет оснований им не доверять. У меня все, два вопроса я ответил. Спасибо. В рабочем порядке готов отвечать дальше.

Миколайчук. О.М.:

- Дякую, Володимир Костянтинович. Так, у нас є люди, які записались з проханням виступити. У нас регламент 5 хвилин кожному. Давайте дамо можливість всім виступити. От.

Усатенко Володимир Іванович, народний депутат першого скликання. Володимир Іванович, у вас 5 хвилин, я не бачу де ви є, будь ласка, або там до мікрофону, або сюди, там мабуть там буде зручніше Вам.

Усатенко В.І.:

- Добрий день. Я вас вітаю всіх і, дійсно, це непересічна подія, та, що відбувається зараз. Рівно 20 років назад ми працювали над концепцією державного регулювання ядерної радіаційної безпеки... державного регулювання ядерної і радіаційної безпеки в Україні і управління ядерною галуззю. В той час, зрозуміло, ті принципи, які були закладені, вони дещо змінилися і якраз це мене найбільше якраз дивує, тому що почали не с тих принципів, які викладені в четвертій статті Закону «Про використання ядерної енергії». А це принцип основоположний, тому що атомна енергетика – це є практична діяльність, яка відбувається з не месіанською метою, не з метою подарувати якусь електроенергію людям, як тут уже було сказано, а з метою отримання прибутку. Якщо, прибуток це і використовується якраз, як той рівень користі, який повинен перевищувати шкоду від діяльності даного реактора, тобто утворення радіоактивних відходів, відпрацьованого ядерного палива, інша шкода, яку прийдеться (нерозбірливо) мінімізувати. Це зрозуміло, що це не вина не АЕС, я думаю, що, навіть, не вина експлуатуючої організації, а так сталося, що ми, маючи дуже великий матеріал, наробику матеріалу, протягом 30 років роботи цього блоку, ми не можемо визначити, на якому році він почав... окупив себе. Коли він почав напрацьовувати вже той прибуток, який піде вже на всі питання, пов'язані з тим, щоб радіоактивні відходи, відпрацьоване ядерне паливо, потім, всі по перепід... по перепідготовці персоналу чи заходи з безпеки, щоб їх окупити, і врешті решт, щоб ми зрозуміли, наскільки користь від експлуатації цієї станції перевищила шкоду, яку вона завдала? Цього критерію не було використано якраз ні ДІЯРУ, ні атомною станцією, ні експертами для визначення можливості якраз експлуатації блока в майбутньому. І в четвертій статті прямо зазначається, що не дозволяється жодної діяльності, яка, користь від якої не перевищ... не перевищ... не перевищує шкоду, яку вона завдає. Таким чином, цей критерій треба обов'язково застосувати зараз і, на жаль, я вимушений це констатувати, що не зовсім правильно методично підійшли до прохання продовжити експлуатацію даного блоку, і деякі вади, які в цьому є, вони повністю перекреслюють всі ті наробику, які дійсно є суттєвими, і чекаю відповіді на це запитання. Дякую.

Миколайчук О.А.:

- Дякую, Володимир Іванович. Дякую, що виступили в межах регламенту. Руденко-Кардаш Людмила Юріївна, Миколаївський міський фонд «Ласка».

Вигуки з зали:

- Я вместо нее.

Миколайчук О.А.:

- Будь ласка, до мікрофону і представтесь. У вас також 5 хвилин.

Галкіна Антоніна Олександрівна (не представилась):

- Мы подавали заявление от имени общественного совета, который возглавляет Людмила Кардаш. Вчера в городе Николаеве состоялись общественные обсуждения материалов по... материалов, размещенных к сегодняшним нашим... к сегодняшнему нашему... к сегодняшнему нашему мероприятию. По результатам анализа я хочу сде... зачитать резолюцию, которая вчера была принята, но сначала скажу в двух словах, чтобы не зачитывать всю резолюцию: принципиальным недостатком этих материалов есть их неполнота, те материалы, которые даны вот к сегодняшним слушаниям.

Первое. И второе. Абсолютно не рассмотрен в этих матери... не рассмотрено влияние Южно-Украинской атомной станции на водный баланс в Южном Буге, не уч... не учтены, не враховано рішення вищого адміністративного суду України щодо визнання невідповідним вимогам діючого законодавства рішення Миколаївської обласної ради про вилучення 27,72 га для розміщення хвостової частини Олександрівського водосховища. Не проведено оцінку впливу подальшої роботи енергоблоку №1 Южно-Української АЕС на водне середовище Миколаївщини, не оцінено впливу роботи на басейн річки Південний Буг. То есть, с нашей точки зрения, вот это ключевые недостатки.

Кроме этого, все, что касается влияния на заповедные объекты, продление срока действия первого блока, этот раздел тоже абсолютно не соответствует действительности в указанных материалах. Зачитываю резолюцию.

За результатами громадського обговорення учасники звертаються до Державної інспекції ядерного регулювання України при прийнятті рішення щодо продовження терміну експлуатації енергоблоку №1 врахувати думку громадськості, а саме:

- зобов'язати ВП «Южно-Українська АЕС» розробити план виведення енергоблоку №1 з експлуатації;

- провести оцінку впливу в надпроектної роботи енергоблоку №1 Южно-Української АЕС на навколишнє середовище згідно вимог міжнародної комісії про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті;

- вирішити проблему утилізації та зберігання відпрацьованого ядерного палива та радіаційних відходів;

- завершити виконання заходів із підвищення безпеки енергоблоку №1, реалізація яких передбачена в рамках Комплексної програми підвищення ядерної безпеки атомних електростанцій;

- зобов'язати ВП «Южно-Українська АЕС» здійснити заходи по зменшенню хвостової частини Олександрівського водосховища на 27,72 га задля повернення незаконно вилучених ділянок регіонального ландшафтного парку «Гранітно-степове Побужжя», на виконання рішення вищого адміністративного суду України щодо визнання невідповідним вимогам діючого законодавства рішення Миколаївської обласної ради від шостого липня 2006 року №10;

- відкласти прийняття рішення щодо продовження терміну експлуатації енергоблоку №1 Южно-Української АЕС до завершення виконання вищезазначених заходів;

- по завершенню виконання всіх вищеперечислених заходів провести публічне обговорення питання продовження терміну експлуатації ядерного блоку №1 у понадпроектний термін мешканцями Миколаївської області.

Крім того, за результатами обговорення, учасники звертаються до Державної інспекції ядерного регулювання з пропозиціями: включити практику прийняття рішень про продовження періоду експлуатації ядерних реакторів встановлених проектів без

наукових обґрунтувань і обґрунтування економічної ефективності АЕС при обліку грошових потоків всього життєвого циклу АЕС. Ініціювати перегляд «Енергетичної стратегії України на період до 2030 року» з метою переорієнтування її на сприяння розвитку «зеленої» енергетики та енергозабезпечення.

Наша резолюція со всеми сопроводительными материалами сегодня передана, ну, я так надеюсь, в президиум, она будет официально послана в Государственную инспекцию ядерного регулирования. И в очередной раз хочу отметить: влияние продления первого, работы первого блока в при... рассмотрении этого вопроса не учитывалось мнение жителей Николаевской области, всей Николаевской области. Мнение жителей Николаева... О том, что этот вопрос, в принципе, в предоставленных материалах не рассматривался. Рассматривается только зона влияния непосредственного влияния Южно-Украинской атомной станции. И это при том, что уже в этом году ниже Александровского водохранилища по течению Южного Буга воды не хватало на питье, на обеспечение питьевых нужд живущего ниже по течению населения. И разумеется, продление действия...

Миколайчук О.А.:

- Людмила Юріївна, регламент...

Галкіна А.О.:

- Я заканчиваю. И, разумеется, продление будет сказываться все более негативно. Спасибо.

Миколайчук О.А.:

- Так. Дякую.

Наступним записався від Рівненської організації «Екоклуб» Клімчук, перепрошую, Кличук Святослав. Будь ласка, до мікрофона.

Кличук С.:

- Доброго дня. Вам з Рівного привіт великий. Я вкладусь в регламент, коротенько... як ви знаєте, у нас дві станції: менше 50-ти кілометрів – Хмельницька, менше ста – Рівненська і, ну, тому я зацікавлений як ніхто, як ви, я радий тут вас всіх вітати, приємне місто, приємні люди, і хотілося б, щоб в нас був діалог, щоб ви почули теж іншу сторону, яку я сьогодні намагаюсь представити.

Отже, Україна має українське законодавство, і так само є учасником міжнародного права, має певні міжнародні зобов'язання. Свого часу Україна підписала міжнародний договір, так звану, конвенцію Еспо. Що це таке: якщо в країні будується, наприклад, хімічний завод чи нафтопереробний, ну, відповідно, атомна станція чи щось подібне, що може вплинути на сусідні країни, відповідно, вступає в дію конвенція і мають бути певні процедури. Зокрема, оцінка впливу на навколишнє середовище в розумінні цього документу, консультації з громадськістю з інших країн і, відповідно, врахування їхньої думки.

Три роки тому приблизно було продовжено дію двох реакторів на Рівненській станції. Як ви думаєте, що сказали міжнародні... міжнародна громадськість? Зараз приймається це рішення про Южно-Українську станцію – перший блок. Як ви вважаєте, що сказала міжнародна громадськість? Між собою тут ну зараз є, да, певне там порозуміння, а що думають незалежні міжнародні експерти? А вони кажуть, що з ними ніхто не радився, ніяких документів їм не подавали, ні по рівненській станції, ні, очевидно, по Южно-Українській. Чому? Я думаю, ну, колеги скажуть, чому. Але наша позиція така: поки норми ці не будуть виконані, поки не буде проведено, перепрошую, оцінку впливу на навколишнє середовище в розумінні міжнародних зобов'язань, поки не буде консультацій з зачепленими країнами, доти рішення про продовження приймати не

можна. Я думаю, що тут немає людей, які там проти використання електроенергії чи є такі – підніміть руки, напевно, всі ми тут користуємося. Чи є тут самовбивці, які хочуть приймати рішення, які шкодять нашому здоров'ю? Підніміть руки... Не бачу. Слава Богу. А скажіть, чи є тут люди, які, ну, в своїй діяльності не причетні до ЮУ АЕС? Ну, приблизно 10 процентів. Дякую за такі громадські слухання, я сподіваюсь, що наша думка буде почута, я іще раз повторю: поки не будуть виконані міжнародні зобов'язання України, по конвенції Еспо, рішення про подовження приймати не можна. Дякую.

Миколайчук О.А.:

- Дякую, Святославе, і окремо за дотримання регламенту.

Далі записався Сонько Сергій Петрович, доктор географічних наук, професор. Будь ласка.

Сонько С.П.:

- Доброго дня, шановна громадо. Я радий, що беру участь у обговоренні такої суттєвої важливої проблеми. Мене трішечки неповністю представили. Я завідувач кафедри екології, національного університету садівництва і, власне, те, що обговорюється, можу осмислювати і інтерпретувати професійно.

Мене долають протирічні відчуття. Як відомий громадянин я розумію, що від такого об'єкту як Южно-Українська АЕС так само як і від Запорізької АЕС, це, власне, моя батьківщина, я родом з Нікополя, залежить доля не тільки тих людей, що тут сидять, залежить доля міста, працевлаштування, майбутнє дітей і так далі. Це з одного боку. З іншого боку, мені б не хотілося займати алармістські позиції, а знаходити якийсь конструктив. Ось витає у повітрі думка про те, що треба, з одного боку, продовжити експлуатацію, з другого - треба її призупинити. Мені здається, ця проблема може вирішитись конструктивно, якщо силами усіх присутніх тут, а особливо представників, ну, провідних керівних організацій, за підтримки громади, я сподіваюсь, буде прийнято рішення про проведення незалежної екологічної експертизи, яка б або підтвердила, або спростувала ті напрацювання, ті дуже потужні, ну, я б сказав би, значною мірою маркетингологічні ходи, які тут присутні, і винесла б остаточний вердикт.

Тепер репліка в кінці. Я сподіваюсь, що вкладусь в регламент. Мені здається проблема починається не звідти, і вирішувати її треба не звідти, власне, про альтернативні джерела енергії і про альтернативу. Напевне, це займе не один рік, і, напевне, не один десяток років, але є сьогодні дуже, ну, та, що набирає популярності методика підрахування екологічного сліду, власне, це звернення до всіх нас: де, у яких напрямках, у житлі, на роботі, ми можемо зменшити суттєво споживання електроенергії і взагалі енергії.

За підрахунками відомого російського біофізика Горшкова, це автор теорії біотичної регуляції, людство в 10 разів перевищило той екологічний поріг, якій йому відвела природа. Це лише один відсоток енергії біосфери, зараз людство споживає 10. Напевне, звідси, як кажуть, ростуть ноги, тут треба шукати істину, реальну, об'єктивну відповідь. Дякую.

Миколайчук О.А.:

- Дякую.

Так, далі будь ласка, Сандул В'ячеслав Андрійович, Нікопольське відділення Міжнародного фонду Дніпра. В'ячеслав Андрійович, теж в 5 хвилин, будь ласка, вкладіться.

Сандул В.А.:

- Ну, я перш за все хотів би, оголосити те питання, яке ви не захотіли Володимирі Костянтиновичу передати. Воно звучить так: чи немає конфлікту інтересів у шановного

пана Броннікова, коли він очолює одночасно ядерне товариство і очолює громадську організацію по захисту прав населення, яке проживає навколо Запорізької АЕС, але Запорізької області. Я представляю Дніпропетровську область, от нам треба ще знайти відомого атомника, який би захищав права і інтереси Дніпропетровської області.

Тепер по суті, що я хотів сказати. Тут ведеться мова про посилення на Енергетичну стратегію України до 2030 року. Відомо, що вона була розроблена в честь 20-річчя Чорнобиля. До 20-ої річниці Чорнобиля. Вона зазнала нищівної критики і зараз якась група, створена «Укренерго», розробила оновлену. У мене питання, я хотів би почути відповідь: яким документом і ким затверджена ця Енергетична стратегія?

Друге. Хочу повідомити, що указом Президента прийнято рішення про розробку водної стратегії, тобто до енергетичних стратегій сьогодні у нас в країні додаються і водні стратегії. Чи не варто подумати на те, що країни - це є цільний, будем казати так, організм, висловлюється так, в якій повинні стратеги думати про національний про... дійсно, про цю країну, а не вичленяти різних стратегій?

Ще на яке питання я хотів би одержати відповідь: що таке «зона спостереження», хто, за ким і з якою методикою там має спостерігати? Платяться гроші за компенсацію ризиків. Що це за ризики, хто їх визначив і куди витратити гроші? Ці гроші, визначає куди витратити місцеві органи влади, які використовують їх на свої потреби. Значить. Я не буду довго займати ваш час. Мої питання написані, я їх передам. Сподіваюсь на них одержать відповідь.

Значить зараз вирисовувалась така ситуація: Хмельницька АЕС, третій-четвертий блок, все більше і більше зазнають критики можливість їх розміщення. Разом з тим, уже 5 років Запорізька АЕС прощтовхує рішення і готується до розміщення 7 і 8 блоку. Я хотів би від імені жителів міста Нікополя, від імені міської ради почути відповідь, усну, письмову, чи як завгодно, щоб на цих розмовах, на цих розробках шантажування, що енергетичне серце України буде нарощувати свої потужності, а населення формує бригади екологічного спротиву. Коли енергетики начнуть діяти якраз в розрізі, щоб вони відчували себе членами, громадянами України, а не корпоративного товариства, якому необхідно продовжувати експлуатацію блоків за кредитні гроші?

Відносно... Закінчу ще з Запорізької АЕС. Значить там, сховище відпрацьованого ядерного палива. Через рік там опять же будуть такі саме розмови. Значить, ми от, всю делегацію, що сюди приїхала, основне питання було сказано так: ніякого розширення, ніякого продовження до того поки не буде вирішення питання СХОЯТу. Відкладене рішення на 50 років нас не влаштовує. Дякую за увагу і передаю вам свої...

Миколайчук О.А.:

- Дякую. Будь ласка, Білецький Василь Іванович, голова Кам'янецько-Дніпровської районної філії громадського руху за права жителів зони розташування Запорізької АЕС.

Білецький В.І.:

- Шановні учасники слухань. Хотів би коротко озвучити позицію громадськості Кам'янецько-Дніпровського району Запорізької області, на території якого тимчасово розташований енергокомплекс - Запорізька ТЕС, Запорізька АЕС і сховище відпрацьованого ядерного палива - щодо продовження терміну експлуатації першого енергоблоку Южно-Української АЕС. Передусім не до кінця зрозуміла діяльність, а вірніше, бездіяльність з цього питань ДІЯРУ, як центрального органу виконавчої влади і головного у формуванні та реалізації державної політики у сфері безпеки використання ядерної енергії. Апелюючи в своїх взаєминах з громадянами до текстів Енергетичної стратегії України та Комплексної (зведеної) програми підвищення рівня безпеки енергоблоків атомної станції, які, так чи інакше, створюють передумови продовженню по проектному терміну експлуатації старих енергоблоків, керівництво ДІЯРУ, як на мене, начісто забуває про створення належних умов, які б убезпечили нас від неминучого лиха.

Дивує в цьому сенсі ігнорування постанови Кабінету міністрів України від 2006 року №594 в частині розробки оператором та погодження з ДІЯРУ проекту з зняття з експлуатації ядерної установки, яке подається ще за 18 місяців до визначеного терміну.

Далі. Складання проекту плану роботи НАЕК «Енергоатом» щодо зняття з експлуатації першого енергоблоку ЮУАЕС, утворення та наповнення фінансового резерву, призначеного для зняття з експлуатації ядерних установок, який на сьогодні, як відомо, майже порожній. І при цьому усі щось роблять. Кажучи російською: бурная имитация активной деятельности. Тільки на виході чомусь нуль. Впадає в око і зааганжованість міжнародних фінансових інституцій, зокрема, ЄБРФ, який усюди твердить про свою неможливість фінансувати продовження експлуатації старих радянських енергоблоків АЕС та одночасно дає кредити під К(с)ППБ, що, без сумніву, є теж саме. Дурячи при цьому себе, нас і усю світову громадськість. Такий собі цнотливий добропорядний інвестор. І все це тільки процедурні питання, бо значно цікавіші технічні аспекти проблеми подовження ядерного циклу.

Як стверджує у своїх працях колишній державний інспектор по ядерній безпеці СРСР Євген Якович Симонов, з кожного енергоблоку через вентиляційні труби і щілини в системах локалізації постійно викидаються радіоактивний крeптон-85 і інші радіонукліди та аерозолі. А з систем зливу дебалансних вод скидається в ґрунтові води радіоактивний тритій, який на сьогодні не може затримуватись фільтрами очистки кожної АЕС.

І далі. На діючих АЕС, на діючих енергоблоках АЕС з ядерними реакторами ВВЕР самими проектами вже передбачені катастрофи. Майже те саме повторює член-кореспондент Академії Наук СРСР Сидоренко: за рік роботи реактора утворюється тритію активністю в сотні тисяч кюрі в залежності від потужності та режиму експлуатації реактора. Як хімічний аналог водню, він не затримується в системах спецводоочистки і безперешкодно потрапляє з дебалансними водами в навколишнє середовище. Далі Сидоренко особливо підкреслив, що, висловлюючись мовою оригіналу: наиболее критичным компонентом реакторной установки с ядерным реактором ВВЭР-1000 является его корпус. Не исключено, что на действующих АЭС, в которых достигнута выработка ресурса корпуса ядерного реактора в части накопления проектного цикла, проектного числа циклов разогрева-расхолаживания и флюенса также могут состояться акты продления их сроков эксплуатации после реализации каких-либо мероприятий. Однак, эту реанимацию реакторных установок АЭС нельзя допускать в принципе. І знову процитую слова Симонова мовою оригіналу: В СССР еще в 58-м году Андрей Сахаров предсказал, что атмосферные испытания бомб мощностью 50 мегатонн повлекут за собой смерть от полумиллиона до миллиона человек по всему миру. Сахаров предвидел сделанный 10-летия спустя (неразборчиво) Абрамом Петкау открытия, касающиеся смертоносного воздействия поглощенных с пищей продуктов ядерного деления, содержащиеся в дозах фактически неподлежащих обнаружению штатными средствами для контроля радиоактивности. Ныне взамен взрывов атомных бомб генерирование незаметной радиоактивности постоянно выполняют все АЭС. Інакше кажучи, якби не натерли зовні і які б цяцьки не напхнули всередину, а друшляк, він друшляком і залишиться. Я не претендую на істину в останній інстанції проте, у громадськості є всі підстави стверджувати, що надаючи територію України з її вимираючим населенням під своєрідний полігон для відпрацювання ядерних технологій, якими без перебільшення є продовження проектного терміну експлуатації старих реакторів, виконуючи при цьому забаганки енергетичного лобі та прикриваючись напівзаконною Енергетичною стратегією до 2030 року, зацікавлені та вкрай захоплені українські чиновники, мають, очевидно, з того неабиякі неоподатковані прибутки від зарубіжних інвесторів та кредиторів. Останні ж, себто європейці, в протигагу вітчизняним можновадцям дуже ретельно пильнують свій навколишній простір.

Миколайчук О.А.:

- Василь Іванович, ви вже вичерпали регламент.

Білецький В.І.:

- Дві хвилини. Я прошу дві хвилини ще.

Миколайчук О.А.:

- Василь Іванович, ще дуже багато є тих, хто просять.

Білецький В.І.:

- Одну хвилину, Олено Анатоліївно.

Миколайчук О.А.:

- В'ячеслав Іванович, от ще 5 людей записалось. У нас вже майже четверта година. Давайте, дякую. Ви передасте в письмовому вигляді, ми Вам надамо відповідь.

Білецький В.І.:

- Я скажу ще одну фразу. Шановні учасники слухань! Якщо років за 15-20 ваші онуки спитають вас, дорогі дедушки і бабушки, невже ви думали тільки про ковбасу, коли подовжували термін експлуатації блоків і захаращували довкілля? Що ви їм тоді скажете? Спасибі.

Миколайчук О.А.:

- Дякую.

Будь ласка, Сергій Федоринчik, керівник інфоцентру Української екологічної асоціації «Зелений світ». Сергію, теж, будь ласка, в 5 хвилин вклавiться.

Федоринчik С.:

- Так. Перш за все я хочу висловити глибоку повагу технічному персоналу і великій роботі, яку вони зробили для вдосконалення і підвищення технічної сторони безпеки. Ваші здібності ще не раз знадобляться Україні в будь якому випадку. Але вся ця робота не перекреслює такої тези, що в небезпечному суспільстві неможливо зробити безпечний реактор. І я хочу позитивно оцінити також діяльність ДІЯРУ, який вважаю найкращою бюрократичною установою, які є в Україні, хоча адміністративна реформа бездарно змавпована з російської, яка була добре продумана, але провалилася, за визнанням їх авторів. Вона зіпсувала навіть назва – Агенція ядерного регулювання – це дурня. Бо агенція - контрольний орган, а регуляторний – це створення правил в суперечність уже функціональним. Далі я буду читати, щоб вклавiться в регламент. ДІЯРУ – як на сонці є плями, так я тепер хочу сказати те, що мені не подобається, при всьому тому, що я позитивно оцінюю в цілому і багато інших людей діяльність ДІЯРУ. Як на сонці є плями, є вони і в діяльності ДІЯРУ. ДІЯРУ має дотримуватись статті 19 Конституції України - всі державні службовці мають діяти лише в спосіб, передбачений законодавством. Оскільки в базовому законі про використання ядерної енергії поняття «продовження експлуатації реактора» не передбачено, то діяльність ДІЯРУ на підтримку продовження є отсебятіною.

В статті 42 базового закону передбачається наявність плану заходів щодо закриття ядерної установки перед початком будівництва. Стосовно реакторів, побудованих і введених в експлуатацію до прийняття базового закону, ДІЯРУ стверджував, що це не є обов'язковим, бо закон зворотної сили не має. Це знову є отсебятіною. Тому що тлумаченням законів, законодавством має право вищий Конституційний суд. І це не є формальним юридичним буквоедством, бо план заходів, а правильніше, проект закриття з кошторисами, специфікаціями, кресленнями та клятвою Гіпа, я працював в проектному інституті і розумію, що таке, має бути розроблений в будь якому разі, щоб у випадку

непередбачених подій його можна було одразу здійснювати, а не тягнути з розробкою, коли ситуація може не давати часу.

Продовження в лапках, та його санкціонування ДІЯРУ без проекту закриття виглядає як спритна втеча від важких питань, що неминуче встануть при розробці проекту закриття. Відкладання на час після дождічка в четвер. Крім того, перш ніж приймати рішення про продовження, відповідно до вимог базового закону, має бути співставлена вигода від продовження експлуатації, додаткові витрати на поводження з радіоактивними відходами, які за цей час будуть напрацьовані. На жаль, ДІЯРУ постійно уникає питання економічної доцільності і не вимагає відповіді на них ні від «Енергоатому», ні від Мінпавенерго, ні від Міністерства Агенції з надзвичайних ситуацій. Зокрема, погодження тимчасових сховищ радіоактивних відходів без економічного довгострокового аналізу є безвідповідальним перекладанням головних витрат на наступні покоління.

Дякую. Я передаю.

Миколайчук О.А.:

- Дякую Сергію. Так, будь ласка, Кошарна Ольга Павлівна від Асоціації Український ядерний форум.

Кошарна О.П.:

- Спасибо. Уважаемые дамы и господа. Я хотела бы выступить в защиту Государственной инспекции ядерного регулирования и сказать о том, что Украина является, скажем так, страной международных конвенций не только Еспо, но и также Конвенции о ядерной безопасности, Конвенции об обращении, безопасном обращении с отработавшим ядерным топливом, радиоактивными отходами. И регулярно в течение многих лет, всех 20 лет, осуществлялись инспекции под эгидой Международного агентства по атомной энергии, в том числе по проверке регулирующей деятельности. И по результатам этих инспекций, в которых участвует, как правило, международная команда, деятельность ГИЯР и вообще системы функционирования ядерной радиационной безопасности была признана одной из лучших в мире.

Если вы уже не верите нашим атомщикам, то есть такая организация, как Всемирная ассоциация операторов АЭС, которая, особенно после Фукусимы, оказывает пристальное внимание вопросам безопасности. В эту организацию входят абсолютно все операторы всего мира и такая ситуация, как сложилась на Фукусиме, она больно бьет по всей мировой ядерной энергетике.

Раз в три года, по Конвенции ядерной безопасности, Украина готовит доклад о ядерной безопасности. И докладывает это публично также и по другой Конвенции. Поэтому нет никаких оснований не доверять специалистам НАЭК «Энергоатом», Южно-Украинской станции и ГИЯР, которые доказали неоднократно свою высокую квалификацию.

И еще такой момент. Наши экологи, мне кажется, обращают внимание, и они не смотрят совершенно в другую сторону. Гораздо большие проблемы с точки зрения окружающей природной среды создают тепловые электростанции, которые были построены тоже 30 лет назад, выработали ресурс, на них нет фильтров никаких и для того, чтобы поставить эти фильтры нужно от 600 до 1200 долларов на установленный киловатт мощности. Эти станции выбрасывают гораздо больше радионуклидов, гораздо больше загрязняющих веществ, таких как окись азота, серы и, что самое неприятное, так сказать в связи с изменениями климата, это углекислый газ. Поэтому, почему-то я не вижу никаких требований прекратить эксплуатацию тепловых электростанций. Кроме всего прочего, еще огромное количество отходов – золы, которая занимает тоже земельные ресурсы. Поэтому, я считаю, что сам шаг ГИЯР обсудить проект решения, который можно было не обсуждать, он говорит о том, что эта организация открыта для диалога.

Я пропоную підтримати рішення ГИЯР про продовження експлуатації першого енергоблоку.

Миколайчук О.А.:

- Дякую, Ольга Павлівно. От. У нас ще записались, от ми давали 10 хвилин Національному екологічному центру, но у нас ще двоє записалось від цього ж центру. Пан Юрію Урбанський, я от даю Вам слово, но прошу все-таки якомога стисліше, тому що у нас, в принципі, по регламенту ми мали завершити виступи-обговорення на 4-й годині.

Урбанський Ю.:

- Дякую, Олено Анатоліївно. Нещодавно мені вдалося за один день побувати на трьох генеруючих підприємствах: на Запорізькій тепловій, майже потрапив на Запорізьку атомну і в той же день був на Ботіївській ветроелектростанції. Що впало в очі? В першу чергу Запорізька тепла – разруха і запустеніє, майже. Які я зробив висновки? Коли 30 років тому атомна галузь стала популярною і коли казали, що атомна електроенергія буде настільки дешева, що не треба буде витрачатись на лічильники, щоб її лічити, поставили хрест на всіх розробках в тепловій галузі. Саме тому в нас тепла галузь така занедбана, ми отримуємо такі викиди і такі проблеми, і вона не розвивається.

Після цього ми поїхали на екскурсію на Запорізьку атомну. Через, вибачте, совок в організації цієї екскурсії, ми так на цю екскурсію не потрапили. Вибачте, навіть те, що атомники розмовляють мовою Радянського Союзу, а не держави Україна, свідчить про те, що вони перебувають десь в минулому. Вони не бачать прогресу. А прогрес в тому, що коли ми побачили Ботіївську вітрову, яку збудували менше ніж за рік без ніяких стрес-тестів, погоджень, переоцінок безпеки, 200 МВт виросло за один рік. Тариф, який вони зараз отримують, гривня 22-і, гривня 20 копійок. Сьогодні ми почули, що мінімальний економічно обґрунтований тариф для «Енергоатома» становить 42 копійки. І це – мінімальний тариф. Це дуже консервативні скромні оцінки. І тенденція спостерігається, що альтернатива знижує свою вартість, а ядерна галузь лише накопичує проблеми і збільшує вартість. Тому в мене питання: скажіть, будь ласка, якщо ви продовжите цей блок на 10 років, то коли він окупить ці інвестиції у продовження із врахуванням всіх необхідних заходів, які треба зробити, включаючи поводження з відпрацьованим паливом, накопичення на реальне зняття з експлуатації, а не на той фіктивний фонд, на який зараз набираються і на відшкодування кредитів, коли це буде відшкодовано? Тому що вітрова, яка зараз за мінімальним «зеленим» тарифом отримує гривню 20, в неї термін окупності 7 років. І через 7 років Ботіївська почне отримувати прибутки. Чи буде отримувати через 7 років Южно-Українська прибутки від цієї так званої інвестиції? Дякую.

Миколайчук О.А.:

- Дякую пане Юрію. От. Від вашого центру ще Ігор Сиренко хотів одне запитання задати. Це потрібно, чи ні?

Вигук з зали (нерозбірливо).

Миколайчук О.А.:

- Добре. Одну хвилину просить міський голова Кваснівський Євген Анатолійович. Будь ласка, Євген Анатолійович.

Кваснівський Є.А.:

- Добрый день. Значит, мы только что внимательно выслушали коллег, приезжих гостей с Западной Украины, Запорожья, с Днепропетровска, предложения с города Николаева, а теперь хочу сказать от всех наших жителей города Южноукраинска. Те, кто тут живут, чьи дети ходят в школы, сидят в великолепном теплом зале, есть рабочие

места, 75-78% налога город идет с атомной станции. Город, который живет за счет атомной станции. Я человек, который проработал 10 лет на атомной станции, отвечал за вопросы безопасности, пожарной безопасности. Много ездил по другим электростанциям, не только по Украине, но и по Европе, видел, сколько уделяется внимания украинским атомным станциям в вопросах безопасности, не уделяется нигде. Ни во Франции, ни в Америке, ни в Германии – нигде. Я вам еще раз подчеркиваю. Поэтому разрешите сказать мне, как городскому голове от всех, я надеюсь, от всех жителей нашего города. Продление срока эксплуатации первого блока город Южноукраинск поддерживает. Мы верим нашим специалистам, мы верим нашим атомщикам, мы верим нашей Южно-Украинской АЭС.

Спасибо большое.

Миколайчук О.А.:

- Дякую, Євген Анатолійович. У нас, в принципі, час для виступів завершено. Я прошу передати запитання і пропозиції в письмовій формі всіх, хто не встиг. Ми долучимо до матеріалів і в письмовій формі всім відповімо.

Зараз я передаю слово для того, щоб озвучили відповіді на ті питання, які прозвучали. Спочатку, мабуть, керівнику експлуатуючої організації.

Константінов М.І.:

- Дякую, Олено Анатоліївно. Перш за все я хотів би подякувати всім виступаючим, хто небайдужий до питань розвитку атомної енергетики в Україні. Ну, мабуть, хтось декілька емоційно і запитував, і промови робив, але це зрозуміло і я не думаю, що у нас у всіх галузях економіки держави є така можливість, так, як в ядерній енергетиці, вільно обговорювати такі важливі питання. Ще раз дуже вдячний.

Є декілька питань, які були сьогодні зазначені, вони, дійсно, більшість з них, дійсно, важливі і тому я запропонував би наступний порядок відповіді: ну, перш за все, ті питання, які стосуються, умовно кажучи, технічних питань, все те, що стосується, що на станції не завершено виконання там різного числа заходів, заходів з підвищення безпеки, те, що не виконані постфукусимські заходи, не запроваджено систему управління аваріями, в том числі, що немає резервного дизель-генератора, якщо, крім того, не розроблено план зняття з експлуатації, я хотів би, Ігор Вікторовичу, якщо є така можливість, будь ласка, покажіть ви резервний дизель Тетяні В'ячеславівні. Він був там, на знімку, тому що це дійсно важливо, я хотів би, щоби всі побачили. А ви, якщо можливо, дуже-дуже стисло прокоментуйте от ті зауваження, які були надані щодо технічних питань.

Будь ласка.

Кравченко І.В.:

- Так, ну... Я не знаю, наверное, невнимательно слушали. Я говорил, что постфукусимские мероприятия, которые, так называемые «постфукусимские» мероприятия, которые были по результатам стресс-тестов рекомендованы нам и внесены в программу повышения безопасности на Южно-Украинской АЭС, выполнены. В том числе и мобильный дизель-генератор поставлен, находится на Южно-Украинской АЭС, испытан на всех трех системах безопасности. Не знаю, откуда такая информация, она недостоверная у Вас. Ну, вот, пожалуйста, этот самый ре... мобильный дизель-генератор. В чем там проблема, я не знаю.

Константінов М.І.:

- Стоит, стоит, можем показать.

Кравченко І.В.:

- Стоит он на станции. Можем показать, есть площадка для его постоянного хранения, он после... в течение последнего месяца проходил испытания и тренировался персонал на нем. Есть соответствующие программы, согласованные ГИЯР по его испытанию, написаны соответствующие процедуры. Это все я говорил в своем докладе. Я не знаю, почему Вы не слышали. По вопросам, заданным по циклике корпуса реактора, ну, это вопрос чисто технический, мы на него дадим, конечно, расширенную как бы, расширенный ответ по итогам. В документе, который выпустим по итогам, можем дать письменный ответ. Я не вижу необходимости его здесь пояснять, поскольку нет специалистов, которые могут это услышать. Скажу только, что циклы реактора, они не состоят только из его планового расхолаживания или отдельного гидроиспытания. Это также и огромное количество аварийных циклов, аварийного расхолаживания, предельных гидроиспытаний на прочность и так далее. И их количество не то что не исчерпано, суммарное количество не то что не исчерпано, а даже далеко мы и до середины не дошли. Это, не считая того, что это количество циклов было принято просто директивно, а то, что мы сейчас на самом деле считаем, мы посчитаем на 60 лет эксплуатации то самое количество циклов, которое фактически является критичным для ядерной установки, и оно будет в нормальном порядке согласовано в ГИЯРУ. Что еще были, какие технические вопросы?

Константинов М.И.:

- План зняття з експлуатації.

Кравченко І.В.:

- Григорий Владимирович, я, может, что-то... не помню еще вопросы.

Константинов М.И.:

- Да, будь-ласка. Григорій Володимирович Громов, голова ДНТЦ.

Громов Г.В.:

- Да. Добрый день, уважаемые коллеги, гости, дамы, господа! Мне понравился доклад Татьяны Вербицкой из Национального экологического центра Украины. Но он содержал технику. Я так понимаю, он был оппонирующим. Мы тоже оппоненты. В том смысле, что выполняем экспертизу, выполняли экспертизу для Южно-Украинской атомной станции энергоблока №1.

В части мероприятий. Все мероприятия, которые должны быть реализованы, реализованы. О чем показала инспекция. Это, если ответить от конца.

Теперь по поводу МАГАТЭ, которое назначило в 2009 году эти мероприятия. На самом деле была проектная миссия безопасности, ничего общего с мероприятиями не имевшая, и Южно-Украинская станция выдержала эту миссию с весьма положительными результатами.

Что касается мероприятий МАГАТЭ, если вы помните, были изданы книги в 90-х годах, «зеленые» книги МАГАТЭ - программа безопасности, они уже во многом давно устарели, с тех пор были программа повышения безопасности, последняя – К(с)ППБ, которая вобрала в себя массу новых мероприятий, которые назначали не МАГАТЭ, а назначала эксплуатирующая организация и ГИЯРУ для того, чтобы соответствовать тем текущим нормам и требованиям, которые с тех пор стали более требовательными, и гармонизированные с документами МАГАТЭ. В частности, у нас общие правила безопасности, основной документ, вы знаете, был переиздан в 2008 году, а сейчас, по результатам Фукусимы, находится на сайте для обсуждения и будет переиздан в будущем году.

В части общей работы. Я с вами полностью согласен, нужно эксплуатирующую организацию не то чтобы заставлять, а создавать такие условия, чтобы она все

мероприятия, направленные на повышение безопасности выполняла и соответствовала своему текущему уровню безопасности, тем нормам и правилам, которые действуют в стране, и мы тут с вами полностью когерентны, как сейчас модно говорить.

Южно-Украинскому энергоблоку повезло гораздо меньше, чем предшественнику – первому-второму блоку Ровенской АЭС, потому что Фукусима случилась, и многие мероприятия, так называемые «постфукусимские», а Украина участвовала в европейских стресс-тестах в отличие от России и других стран СНГ, в полном объеме. Все мероприятия, которые были разработаны, они были обсуждены, прокритикованы и согласованы. Был разработан Национальный план, который был согласован и обсужден в ENSREG, эти мероприятия вошли в К(с)ППБ. Так вот. В отличие от многих стран, которые участвовали в ENSREG, позиция ГИЯРУ была достаточно жесткой для того, чтобы эти мероприятия, «постфукусимские», были внедрены. И они внедрены. Я напомню, что система вентиляции контеймента принудительная для за-за-запроектных тяжелых аварий – она только в Украине реализована в рамках «постфукусимских» мероприятий.

О сейсмике говорили коллеги. Я напомню, что только на Южно-Украинской площадке, вот Кравченко пытался сказать, было выполнено сейсмическое доисследование и после постфукусимы 30%-ный запас был добавлен регулирующим органом. Так вот, сейсмическая квалификация оборудования, сейсмическое подтверждение зданий и сооружений на 0,12 g для всех функций безопасности основных, выполнение которых необходимо – это остановка реактора, отвод остаточных тепловыделений и локализация – были выполнены в полном объеме.

В части циклики. Вопрос действительно очень важен. Мы на это обращали внимание, но я хочу обратить внимание, что вопрос не зависит от продления. Если назначенные циклы тем проектантом выработаны ранее, они должны были быть пересмотрены ранее. Если есть запас по циклам, этот вопрос может быть рассмотрен после. Такой подход по переназначению циклов был выбран и разработан. Он технически оправдан и он, в общем-то, приемлем во всем мире. В этой связи хочу сказать, что те целевые показатели безопасности, которые показала Южно-Украинская атомная электростанция и которые звучали здесь, они, кстати, неполны, там нет технического ВАБа, они несколько ухудшатся, если вы пересчитаете, кто это знает и понимает, о чем я говорю. Предполагается, что риск неприятностей от станции соответствует 0,1% от всех других опасностей, которые окружают человека на промплощадке или в зоне наблюдения, или на прилегающей территории. В этой связи результаты экспертизы положительны. И в части техники, если у вас есть вопросы, мы открыты к сотрудничеству, я имею ввиду Национальный экологический центр и, безусловно, тот отчет, который вы пытались здесь прочесть, мы с удовольствием готовы откомментировать, поскольку за рамки общественных слушаний он явно выходит.

Спасибо большое.

Кравченко І.В.:

- И еще два слова буквально по вопросу, который поднимался, - я просто забыл его прокомментировать. По снятию с эксплуатации. Ну, это совершенная неправда, что нет планов по снятию с эксплуатации и деятельность эта не ведется. Несколько лет назад, по моему, в 2007 или 8-м году у нас была даже миссия МАГАТЭ, по проверке нашей деятельности по снятию с эксплуатации. Миссия завершилась совершенно положительными выводами. Деятельность по снятию с эксплуатации ведется, проводится комплексное инженерно-радиационное обследование, выполняется множество мероприятий на эту тему. Есть и программа снятия с эксплуатации и ну, даже удивительно мне слышать это.

Константинов М.І.:

- Спасибо, Игорь Викторович. Спасибо.

Кравченко І.В.:

- И эти затраты на снятие с эксплуатации, они входят вообще в себестоимость, заложены в тариф.

Константинов М.І.:

- Игорь Викторович, спасибо. Спасибо, Григорий Владимирович. У нас был еще один технический вопрос. Людмила Кардаш, если я не ошибаюсь, задала вопрос о том, что в материалах по продлению сроков эксплуатации первого блока Южно-Украинской АЭС не учтено влияние продленного энергоблока на водный баланс Южного Буга, влияние продленного энергоблока на заповедники. Я хотел бы попросить Юрия Константиновича Фомина, заместителя генерального директора по капстрою Южно-Украинской станции ответить на этот вопрос. Юрий Константинович, если можно, очень коротко.

Фомін Ю.К.:

- Мы обсуждаем сейчас вопрос продления срока эксплуатации первого блока. Что же касается хвостовой части Александровского водохранилища, это - 27,7 гектара, нам в свое время было выделено для Александровского водохранилища, ну, с одной стороны, вроде бы, никакого отношения продление срока эксплуатации не имеет. Но, тем не менее, я отвечу, что да, действительно, вопрос такой есть на сегодняшний день, решение высшего Административного суда было принято решение о том, была в какой-то степени нарушена процедура отвода земли и решение Кабинета Министров о, о принятии такого решения было скасовано. Но, тем не менее, тем же решением суда акты на пользование землей, вот эти 27,7 гектаров хвостовой части никто от нас не изымал. Отметка у нас хвостовая выделена на 16,9, но Александровское водохранилище, вы знаете, поднято, получено соответствующее разрешение на отметке шестнадцати. То есть, до тех пор, пока мы не получим разрешение на поднятие Александровского водохранилища до отметки 16,9, мы хвостовую часть тоже не будем заполнять. То есть, вопрос этот в стадии решения, он, конечно, интересен для всех. Я думаю, что в ближайшее время мы будем заниматься отметкой 16,9 и о каждом нашем шаге вам будет все это известно. Вот пока такая ситуация. То есть водохранилище эксплуатируется на отметке 16. 16,9 никто хвостовую часть не трогает.

Спасибо.

Вигуки з зали (нерозбірливо).

Миколайчук. О.А.

- Надайте, будь ласка, ми це долучимо до матеріалів.

Вигуки з зали (нерозбірливо).

Миколайчук. О.А.

- Будь ласка, зараз Микита Ігоревич відповість ще на три запитання і будемо підбивати підсумки.

Константинов М.І.:

- Дякую, Олено Анатоліївно. Я хотів би також дуже стисло відповісти на... Ну, це не запитання, а було твердження, по-перше, щодо якоби вимоги ЄБРР щодо тарифу «Енергоатому» в 2013-му 42 копійки, а, ну... По-перше, це не відповідає дійсності, я не розумію, звідкіля ці цифри щодо тарифу. А так, дійсно, є проблема щодо тарифу

«Енергоатому», але зараз тариф 22,2 копійки і я хотів би зазначити, що цей тариф... Також було твердження, що тариф не покриває витрат з поводження з радіоактивними відходами, поводження з відпрацьованим ядерним паливом та на зняття з експлуатації. Це твердження також не відповідає дійсності тому що, те, що стосується зняття з експлуатації, як відомо, «Енергоатом» щорічно перераховує кошти, які є в тарифі до Фонду зняття з експлуатації, тобто обсяг цих коштів він обґрунтован в концепції зняття з експлуатації, а щорічно - це 283 млн грн.

Те, що стосується поводження з відпрацьованим ядерним паливом, то, як вам відомо, більша частина палива вона направляється до Російської Федерації на переробку, і витрати на переробку враховані також у вартості послуг з переробки, зберігання та переробки Російської Федерації. А те, що не враховується, це будівництво сховища для високоактивних радіоактивних відходів, які повинні направлятися в Україну після переробки. Але ці витрати враховуються в так званому екологічному податку, те, що «Енергоатом» перераховує в бюджет на поводження за радіоактивними відходами. Тобто навіть тариф 22,2 копійки - він враховує витрати. Але, дійсно, є дефіцити і це витрати, я маю на увазі інші дефіцити в тарифі «Енергоатому», які повинні бути профінансовані. Це перше питання.

Друге питання. Тут декілька разів нагадували Енергетичну стратегію. Я хотів би зазначити, що, по-перше, є діюча Енергетична стратегія, її ніхто не припиняв. Але зараз новий проект Енергетичної стратегії, він був, наскільки мені відомо, розглянутий Кабінетом Міністрів України і в цілому був з доопрацюванням прийнятий. Але я хотів би зазначити: і в існуючій стратегії, і та, яка буде остаточно затверджена Урядом, роль та місце ядерної енергетики України в загальному балансі воно незмінно. Це до 50% від загального виробітку електроенергії.

І останнє питання, дійсно, важливо. Колега з Рівно, якщо я не помиляюсь, натякнув на те, що «Енергоатом» і держава Україна порушують вимоги Конвенції Еспо. Це стосується транскордонних консультацій щодо оцінки впливу на навколишнє середовище.

А що стосується продовження термінів експлуатації Южно-Українського першого енергоблоку. З нашої точки зору, і цю позицію поділяє Уряд, ці твердження, вони необґрунтовані. Перш за все, Україна ратифікувала Конвенцію в 99-му році. Як вам відомо, енергоблок, перший енергоблок в експлуатації с 82-го року. А по-друге, продовження терміну експлуатації не приводить до будь-якої суттєвої зміни. Це також на нове будівництво. До речі, що стосується нових енергоблоків на Хмельницькій АЕС - третього та четвертого - консультації, відповідно до вимог Конвенції Еспо, вони були проведені і зараз деякі ще запитання, які ми отримали, ми зараз відповідаємо на них. Тобто, Україна виконує свої зобов'язання відповідно до міжнародних конвенцій, Конвенції Еспо у тому числі.

А те, що стосується рішення щодо продовження експлуатації енергоблоків, то воно приймається, в законі чітко зазначено, що воно приймається Держатомрегулювання на підставі позитивного висновку Державної експертизи. Тому, у випадку прийняття рішень Держатомрегулювання щодо можливості продовження експлуатації ніяких порушень Конвенції Еспо не має.

Ну, і наостаннє я хотів би зазначити, що інші європейські держави, які продовжують термін експлуатації, вони також, і які є Конвенціями Еспо, вони також це роблять відповідно до вимог законодавства. І те, що стосується Конвенції Еспо, то... тому, що цей вид діяльності є складовою життєвого циклу експлуатації установки «експлуатація» та не призводить до суттєвих змін в розумінні Конвенції Еспо.

У мене все. Я ще раз хотів би подякувати всім, хто прийняв участь у цих громадських обговореннях.

Дякую.

Миколайчук О.А.:

- Так. Дякую. От. На цьому ми будемо завершувати наші громадські слухання. Відповідно до вимог чинних нормативних актів, буде підготовлено протокол, підписаний головуючим секретарем, і також за результатом в цілому громадського обговорення буде опубліковано звіт. Ми це зробимо до... і подамо до розкладу членам колегії до засідання, яке в нас призначене на 28 листопада.

Я дуже вдячна всім за участь. Багато питань, вони виходили за межі конкретного рішення, і я хочу сказати, що, безумовно, ми розуміємо певну еkleктичність на сьогодні нашого законодавства і також ми поставили перед собою задачу підготувати пропозицію щодо удосконалення законодавства, яку ми окремо подамо на розгляд, проведемо громадське обговорення і подамо на розгляд, в тому числі нашій Громадській раді.

Я дякую Громадській раді за підтримку в організації цього громадського слухання, громадського обговорення і за активну позицію.

Дякую всім. На цьому завершуємо.